

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De actualiteit van

Franciscus van Assisi

(Assisi 1182-1226)

door *Gerard Pieter Freeman*

De auteur is bijzonder hoogleraar franciscaanse spiritualiteit aan de Universiteit van Tilburg en directeur van het Franciscaans Studiecentrum in Utrecht.

Vrede onder alle schepselen

Sinds een jaar of dertig is Franciscus van Assisi de patroon van de zorg voor het milieu. Heeft zijn boodschap actualiteitswaarde als het over duurzaamheid gaat? Hoe kan een man die bijna achthonderd jaar dood is een bijdrage leveren aan het actuele debat? Hij heeft geen pasklare oplossingen, heeft nooit nagedacht over de verhouding tussen overheid en burger en het energievraagstuk was hem onbekend.

Franciscus kan wel inspireren met verhalen over een geheelde wereld: als degene die met vogeltjes praatte, tijdens de kruistochten naar de sultan ging om een vreedzame bijdrage te leveren en aan het einde van zijn leven in het Zonnelied alle schepselen zijn broeders en zusters noemde.

* * *

Franciscus stamde uit een welvarende familie. Zijn vader was lakenkoopman en hoopte

dat zijn zoon hem op zou volgen in de zaak, maar toen Assisi in een oorlog verwickeld raakte met de grotere buurstad Perugia, werd Franciscus gevangengenomen. Hij verloor zo zijn interesse in de carrière die voor hem was uitgestippeld. Het was hem lang onduidelijk welke richting hij moest inslaan. Moest hij proberen hogerop te komen als ridder? Franciscus probeerde deze rol uit, maar toen hij een ridder tegenkwam die armer was dan hij, gaf hij zijn wapenrusting spontaan weg. In toenemende mate raakte Franciscus gevoelig voor de wijde kloof tussen arm en rijk. Uitsluiting van mensen kon Gods bedoeling niet zijn. Franciscus noemt zelf de ontmoeting met melaatsen het beslissende moment van zijn bekering. Bij hen vond hij vrede. Beterkende dit dat hij verpleger moest worden? Ook die rol probeerde hij uit, maar de onrust bleef. Op zoek naar een antwoord bad hij veel.

Op een dag hoorde hij Gods stem: 'Ga mijn huis herstellen. Zie je niet dat het een puinhoop is?' En dus ging hij kerkjes restaureren. Zijn vader werd steeds bozer: hij wilde best geld investeren in een carrière die zijn zoon hogerop zou brengen, maar nu leek het er veel op dat diezelfde zoon een sukkel aan het worden was. Hij ging zelfs uit bedelen! In een dramatisch proces namen Franciscus en zijn vader afstand van elkaar.

Franciscus hoorde op een dag het evangelie van de uitzending van de apostelen: 'Neem niets mee onderweg, geen beurs, geen reiszak, geen dubbele kleding. Wens iedereen de vrede.' Toen wist hij waarnaar hij al die tijd op zoek was geweest. Dát ging hij doen. Hij trok rond en riep op tot bekering. Op een dag kwamen twee mannen op hem af. Ze vroegen of ze mee mochten doen. Franciscus, die lang alleen was geweest, ging dankbaar op hun aanbod in. Ze verkochten hun bezit en deelden de opbrengst uit aan de armen. Toen een eenvoudige boerenzoon erbij kwam, waren ze met z'n vieren. Een nieuwe broederschap was geboren.

Ze hadden geen vaste verblijfplaats en trokken rond zonder bagage. Ze hielpen melaatsen, werkten als dagloners op het veld en bedelden voor hun levensonderhoud. Op dorpspleinen riepen ze mensen op om evangelisch te leven. Ze noemden zich de broeders van de minsten, de minderbroeders. Ze hadden een bescheiden boodschap: de liefde wint het van de haat, eenvoud overtuigt meer dan dwang, solidariteit is sterker dan zelfbehoud. Bekeer je tot die weg die de weg van Jezus is.

De beweging groeide als kool. Van overal kwamen mannen die zich onder Franciscus en zijn broeders schaarden. In 1211 wilde ook een jonge vrouw, Clara (1193-1253), meedoen. Meetrekken zou te gevaarlijk zijn. Als man-

nen en vrouwen samen overnachtten, gaf dat aanleiding tot verdachtmakingen. Zij gingen wonen bij het eerste kerkje dat Franciscus hersteld had, San Damiano. Al snel groeide ook haar gemeenschap in Assisi en elders.

Zo kreeg Franciscus een nieuwe rol: die van de leider van een grote groep mensen. Hij deed dat op zijn eigen wijze. Hij werd geen manager, maar de behoeder van de levenswijze die hij van God ontvangen had. Jaarlijks kwamen de broeders op zogeheten kapittels bijeen. Ze wisselden hun ervaringen uit en stelden de regels op waaraan ze zich wilden houden. Franciscus' regel is dus niet het dictaat van een leider, maar de gezamenlijke verwoording van hun ervaringen.

Franciscus bleef zijn grenzen verleggen. Hij ontdekte een broederschap die steeds verder ging: van de melaatsen naar mannen en daarna vrouwen die met hem meededen. Het was hem niet genoeg. Hij ging op reis naar het Midden-Oosten. Hij hoopte de leider van de kruistocht ervan te overtuigen dat die onderneming zinloos was. Toen dat niet lukte, ging hij naar de 'vijand', de sultan die de moslimlegers leidde. Hoewel Franciscus er niet in slaagde hem tot het christendom te bekeren, wijst alles erop dat zij elkaar verstonden in hun verlangen naar een vreedzamer samenleving.

Het was Franciscus nog niet genoeg. Toen hij een keer vogels tegenkwam die tot zijn verrassing niet wegvlogen, begon hij tot ze te preken en ze luisterden nog ook. Dat was een ontdekking voor hem. Hij nam zich voor ook dieren bij zijn broederschap te betrekken.

In de laatste jaren van zijn leven deed Franciscus regelmatig van zich spreken. In 1223 schreef hij namens de broeders een nieuwe, definitieve versie van de regel die ze samen hadden opgesteld. In de kluizenarij

Greccio vierde hij Kerstmis met een levende kerststal. Het jaar daarop trok hij zich een tijd lang terug op de berg La Verna. Daar kreeg hij een verschijning van een gekruisigde engel. Terwijl hij over de betekenis ervan nadacht, verschenen in zijn handen, voeten en zijde de wondtekenen van Christus aan het kruis. Franciscus interpreteerde die als een signaal uit de hemel dat hij Christus trouw was gebleven.

Hoewel zijn gezondheid steeds slechter werd, bleef hij rondtrekken en preken. In San Damiano, waar hij zich dicht bij Clara had teruggetrokken omdat het niet goed met hem ging, dicteerde hij het Zonnelied, een lied waarin de hele schepping Gods lof zingt. Op 3 oktober 1226 overleed Franciscus. Twee jaar later werd hij heilig verklaard.

* * *

Franciscus' leven wordt bovenal gekenmerkt door zijn verlangen naar een broederschap die alle grenzen overschrijdt. Dat is zijn interpretatie van 'het volgen van de voetstappen van Jezus Christus'. Daarbij wordt de waarde 'broederschap' door hem nader bepaald met 'de mindere zijn'. Hij streeft dus niet op moderne wijze gelijkheid of gelijkwaardigheid na, maar onderschikking, waarbij hijzelf voor de positie van de minste kiest. Ook dat is een directe consequentie van zijn visie op Jezus als degene die daarvoor gekozen heeft. De armoede, waaraan Franciscus een van zijn bijnamen ontleent, *il Poverello*, is een uitwerking van de keuze voor de laagste plaats. Hij wil zich, net als zijn Heer, geen zorgen maken over de dag van morgen en 'geen steen hebben om zijn hoofd op te leggen'. De twee waarden van broederschap en de mindere zijn worden gecompleteerd door het werken aan vrede onder alle mensen, ja zelfs onder alle schepselen.

Het zou onjuist zijn om hierbij over Franciscus' idealen of principes te spreken, zoals vaak gedaan wordt. Hij bracht geen principes in praktijk (waarbij de gedachte aan het dagelijks leven voorafgaat). Hij was een man die dacht met zijn handen en voeten: hij probeerde dingen uit, en als die hem nader bij Christus brachten, bleef hij dat doen en aan anderen aanraden. De reflectie en de woorden kwamen later. Hij was ook niet iemand die dacht dat christendom en droefheid samsaangaan. Hij leefde vanuit een grote vreugde en wilde dat ook blijven doen als zaken tegenzaten. Hij heeft ooit een preek gehouden over een volksliedje: 'Zo groot is het goed dat ik verwacht, dat alle moeite mij toelacht.'

Dit levert een uitermate aantrekkelijk en vrolijk leven op dat tegelijk erg radicaal en marginaal was. Hij bedoelde zijn levensvorm dan ook niet voor iedereen. Hij was alleen begonnen en bleef zijn eigen roeping volgen. Wie mee wilde doen, was welkom. Wie dat niet wilde, was daarom nog niet verkeerd. Als iedereen hem zou volgen, zou er niemand meer zijn om bij te bedelen.

Naast de broeders en de zusters waren er ook mensen die, zoals dat heette, 'in hun eigen huizen' meededen. Ze kwamen maandelijks bij elkaar, vastten strenger en baden meer, oefenden onderlinge solidariteit uit en weigerden wapens te dragen. Ze zetten zich in voor gastenverblijven, ziekenhuizen en scholing en waren zo een vreedzame kracht in een gewelddadige samenleving.

* * *

'Duurzaamheid' was een begrip dat in zijn tijd nog niet bestond en dat Franciscus vreemd zou zijn. Mensen leefden een voortdurend bedreigd bestaan zonder gezondheidszorg en vaak zonder voldoende volwaardig voedsel. Franciscus maakte daar

levenskunst van. Hij leefde naar het advies dat Clara van Assisi ooit gaf om ‘onbezorgd, blij en opgewekt’, te zijn, ‘met snelle stap en lichte loop, zonder je voeten te stoten zodat je schreden zelfs geen stof doen opwaaien.’ Zijn ecologische voetafdruk moet verwaarloosbaar geweest zijn. Maar daar ging het hem niet om. Hij telde niet zijn voetafdruk, maar de voetsporen van zijn Heer. Hij dacht niet aan de volgende generaties, maar aan de eeuwigheid. Hij riep daarom de mensen om hem heen op om eenvoudiger en met meer solidariteit te leven. Hij noemde alle

*Franciscus telde niet zijn
ecologische voetafdruk, maar
de voetsporen van zijn Heer*

schepselen zijn broeders en zusters omdat iedereen en alles naar zijn innige overtuiging maar één Vader had, en die woont in de hemel. Zijn nederigheid betekende, positief geformuleerd, dat hij iedereen hoogachtte.

Franciscus vormde duurzame gemeenschappen van de mannen en de vrouwen die met hem mee wilden doen. Daarin werden (en worden) de waarden waar hij voor stond, langdurig ingeoeffend en ernstig beproefd. De ‘duurzaamheid’ van Franciscus is een gevolg van een bredere inzet die in groepen met elkaar gedeeld en beoefend wordt. Misschien scheidt dit ook nu nog de gunstige voorwaarden voor een groenere levenswijze die verder gaat en langer duurt dan de snel wisselende modes van dit moment.

Franciscus’ blijvende erfenis bestaat enerzijds uit deze groepen en anderzijds uit de verrukkelijke verhalen die ook nu mensen kunnen inspireren. Daarom een verhaal tot

slot. Het is legendarisch en dat maakt het verhaal sterker. Toen Franciscus eens in het stadje Gubbio verbleef, dook daar een grote en angstaanjagende wolf op die iedereen, zelfs mensen, naar het leven stond. Franciscus had met de mensen te doen en ging daarom op de wolf af. Hij sprak hem ernstig toe: de wolf had dieren en mensen gegeten zonder Gods toestemming en daardoor de galg verdiend. Maar Franciscus snapte wel hoe hij daartoe gekomen was: hij had honger. Daarom stelde Franciscus hem voor dat hij zou beloven geen schade meer toe te brengen. Als tegenprestatie zouden de mensen van Gubbio hem niet meer naar het leven staan. De wolf gaf met zijn oren te kennen dat hij het snapte en legde als teken van trouw zijn rechterpoot in Franciscus’ hand. Samen gingen ze naar het marktplein waar iedereen was samengestroomd. Franciscus sprak de mensen ernstig toe: ze hadden beter bang kunnen zijn voor de hel dan voor broeder wolf. Daarna zei Franciscus: ‘Luister, broeders en zusters: broeder wolf heeft me beloofd vrede met u te willen sluiten als u belooft hem elke dag zijn nodige voedsel te geven. Ik sta ervoor in dat hij zich strikt daaraan zal houden.’ De burgers beloofden dat ze de wolf altijd te eten zouden geven. De wolf tilde zijn rechterpoot weer op en legde die in de hand van Franciscus. Blijdschap alom.

Nog twee jaar leefde de wolf in Gubbio en hij ging als een tam dier de huizen langs, zonder dat hij iemand lastigviel. Hij werd door iedereen royaal gevoed en wanneer hij langs de huizen liep, was er geen hond die tegen hem blafte. Na twee jaar stierf broeder wolf van ouderdom. Dat betreurden de mensen zeer, want door hem werden ze steeds herinnerd aan de deugd en de heiligheid van Franciscus. Tot lof van Christus, eindigt dit verhaal. Amen.